ACTA LINGUISTICA LITHUANICA

XLV (2001), 207–219

NAUJŲ DARBŲ APŽVALGA

Survey of Recent Publications

LIETUVA

Dutūkstantieji metai liko atminty paženklinti artėjančios tūkstantmečių sandūros, šalį apėmusio ekonominio sąstingio (vadinasi, ir lėšų stygiaus) ir mokslo organizavimo bei administravimo krizės. Vis dėlto ir šiais mokslui nepalankiais metais Lietuvoje išėjo ne tiek jau mažai kalbotyros leidinių. Juos apžvelgti, atrodo, bus patogiau sąlygiškai suskirsčius į tris grupes: naujus tyrimus, senųjų raštų mokslinius leidimus ir lietuvių kalbotyros palikimo publikacijas.

Monografijos

Naujų monografinių tyrimų 2000-aisiais pasirodė nedaug ir tai turbūt atspindi dabartinę lietuvių kalbotyros būklę. Rimčiausia studija šioje skiltyje laikyčiau **Sauliaus Ambrazo** monografiją ***Daiktavardžių darybos raida* II. *Lietuvių kalbos vardažodiniai vediniai.*** (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, 352 p.).

Šia knyga autorius nuosekliai tęsia savo jau pora dešimtmečių vykdomus istorinius lietuvių kalbos žodžių darybos tyrimus. 1993 m. jie buvo apibendrinti pirmajame monografijos tome. Jame buvo išnagrinėti veiksmažodiniai lietuvių kalbos vediniai. Tomo pradžioje įdėtame įvade autoriaus buvo aptartos svarbiausios žodžių darybos sąvokos ir lietuvių kalbos istorinės žodžių darybos principai. Jų laikomasi ir šiame, antrajame, tome, skirtame vardažodiniams vediniams išnagrinėti.

Monografija verta ir, be abejo, sulauks ne vienos nuodugnios kalbininkų recenzijos, todėl pasitenkinsiu tik viena kita bendresnio pobūdžio pastaba, pasižymėta paraštėse ją besklaidant.

Autoriaus skiriamos septynios daiktavardžių, padarytų iš vardažodžių, kategorijos: ypatybių, ypatybės turėtojų, kuopiniai, vietų, moteriškosios lyties asmenų bei gyvūnų, vyriškosios lyties asmenų bei gyvūnų pavadinimai ir deminutyvai. Šis darybos kategorijų skirstymas kiek skiriasi nuo minėtame pirmojo tomo įvade duotojo (plg. I, 10): jame pavadinimai pagal lyties skirtumą sudėti į vieną kategoriją, tačiau yra atskiros asmenų pavadinimų pagal gyvenamąją vietą ir vaikų pavadinimų pagal tėvus kategorijos. Visiškai suprantama, kad per aštuonerius darbo metus autoriaus nuomonė šiuo klausimu galėjo pasikeisti, tačiau tokie pokyčiai liko nepaaiškinti, o naujasis skirstymas nepagrįstas.

Knygoje po trumpos pratarmės atskirai nagrinėjama kiekviena darybos kategorija. Vieno plano čia nėra – pradedama nuo pagrindinių darybos tipų ir po to einama prie kitų arba medžiaga išdėstoma chronologiniu principu; tačiau kategorijos centras paprastai gerai išryškinamas, gana aiškiai išskiriami pagrindiniai, produktyviausi kiekvienos kategorijos tipai.

Daiktavardžių darybos raida autoriaus tiriama nuodugniai, remiantis gausiais tarmių ir svarbiausių senųjų lietuviškų raštų duomenimis. Nagrinėdamas pagrindinius ypatybių pavadinimų darybos tipus, autorius be reikalo skiria (§ 3) vidurio aukštaičių tarme pagrįstus XVI–XVII

a. raštus (M. Daukšos postilę, S. B. Chylinskio Naująjį Testamentą, M. Petkevičiaus katekizmą). Minėtieji viduriniojo raštų kalbos varianto autoriai rašė kalba, kurios pamatas – vakarų aukštaičių tarmės patarmės (dabartiniai šiauliškiai). Vėliau (pvz., nuorodose p. 18, 21 ir tt.) jie monografijos autoriaus taip ir identifikuojami.

Apibendrinant produktyvius lietuvių kalbos vedinius su *-ysta*, *-ystė*, kurių gausu, pasak autoriaus, ir XVI–XVII a. vakarų aukštaičių tarmėje, bet beveik nėra latvių kalboje, o prūsų kalboje rastas vienas vedinys *cristionisto* E 794, daroma išvada: „Visa tai leidžia šios inovacijos centro ieškoti vakariniuose baltų kalbų dialektuose“ (p. 200). Bet juk vakarų aukštaičių tarmė yra lietuvių kalbos – rytų baltų kalbos dialektas, todėl ši išvada atrodo nepakankamai pagrįsta ar netiksliai suformuluota (taip pat ir p. 20).

Apie deminutyvus su priesagomis *-ikas*, *-ikė* rašoma, kad jie „matyt, būdingiausi vakarų baltų kalbų dialektams, kurie nuo seno buvo veikiami slavų kalbų“ (p. 89). Ši išvada labiau pagrįsta nei ankstesnė, nes prūsų kalbos tekstuose vediniai su **-iko* vyrauja tarp visų deminutyvų, o latvių kalboje tokie deminutyvai reti (p. 88). Be prūsų kalbos, jie gana dažni kai kuriose žemaičių ir vakarų aukštaičių tarmėse. Vadinasi, šios tarmės laikomos vakariniais baltų kalbų dialektais kaip ir prūsų kalba. Greičiausiai čia turimas omeny kuršių, skalvių ir nadruvių substratas, tačiau apie tai autoriaus niekur neužsimenama.

Vardažodinė vietos pavadinimų darybos kategorija, pasak autoriaus, „yra visai nauja, susiformavusi lietuvių kalbos dirvoje“(p. 63; panašiai ir p. 207). Tokią pažiūrą remia pagrindinės šios kategorijos priesagos *-idė/-ydė*, *-udė*; *-inis*, *-inė*. Tačiau periferinės šiai darybos kategorijai priskiriamos priesagos vartojamos vietų pavadinimams daryti ir latvių kalboje: plg. *laukums*, *klājums*; *maiznīca*, *viesnīca*; *augstiene*, *priediene*, galbūt net *bagažnieks* ir kt. Apie šių latvių kalbos darybos tipų santykį su lietuviškais autorius nieko neužsimena. Gal tai paralelinės raidos rezultatas, o gal bendros darybos kategorijos ištakos?

Knygoje įdėta gana išsami santrauka vokiečių kalba (p. 326–345), kuri daro ją prieinamesnę ne tik baltų, bet ir apskritai indoeuropiečių kalbų tyrėjams. Visiems jiems naudotis monografija labai padės lietuviškų darybos afiksų (p. 235–240) ir lietuviškų žodžių (apimant abiejuose monografijos tomuose aptartus žodžius, p. 241–325) rodyklės. Knyga baigiama pirmojoje monografijos dalyje (1993) pastebėtų klaidų atitaisymų sąrašu (deja, gana ilgu).

Ši monografija – tikrai vertingas baltų kalbotyros veikalas.

Kalbos mokslo studija pavadinta ir naujoji **Zigmo Zinkevičiaus** knyga ***Lietuvių poteriai*** (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, 272 p.). Ji parašyta remiantis ankstesniais autoriaus ir kitų kalbininkų bei istorikų darbais. Tema įdomi, mažai tirta, trumpų poterių tekstų analizė atskleidžia bendrą lietuvių kalbos raidos vaizdą. Knyga parašyta gyva, emocinga kalba, vietomis – publicistiniu stiliumi. Beveik ketvirta jos dalis skirta istorijos dalykams, kurie šioje apžvalgoje neliečiami.

Knyga įdomi ir naudinga, jos pagrindinė mintis apie vokiečių kalbos įtaką mūsų seniausiems poteriams įtikinama. Vis dėlto skaitytoją vargina pasikartojimai, yra nepakankamai pagrįstų teiginių.

Rašant apie lietuvių kalbą XIII–XV amžiais, daugeliu atvejų remiamasi lingvistinio eksperimento duomenimis. Kartais tai vienintelis autoriaus argumentas. Vis dėlto toks eksperimentas, nors įdomus ir galimas kaip tam tikras mokslinis žaidimas, neturi įrodomosios galios; jo rezultatai turbūt nedaug patikimesni nei A. Schleicherio XIX a. vidury parašytos pasakėčios rekonst-

ruota indoeuropiečių prokalbe duomenys. Tokios rekonstrukcijos būdu gauto teksto negalima laikyti lietuviškų poterių pradine forma ir su XIII–XIV a. ar vėlesnių amžių data dėti į „Poterių teksto pakitimų chronologinę lentelę" (p. 200–226).

Skyriuje „Lietuvos krikščioninimas ir poteriai" nagrinėjami dėl lenkų kalbos įvykę poterių kalbos pakitimai iki jų fiksacijos raštu. Kadangi šiame skyriuje nėra jokių nuorodų, nežinia, kuo autorius remiasi teigdamas, kad nagrinėjami vertiniai atsiradę dar iki pirmųjų rankraštinių įrašų ar knygų. Juo labiau, kad toliau knygoje bene visi tie patys atvejai aptariami nagrinėjant vėlesnių šaltinių kalbą.

Ne visada pakankamai atsižvelgta į verstiniams lietuviškiems tekstams originalų padarytą įtaką. Pavyzdžiui, konstrukcija be jungtuko *ir* Vaišnoro *Žemčiūgos teologiškos* žegnonėje $115b_{18}$ laikoma archaizmu (p. 138), tačiau ir lotyniškame originale šioje vietoje jungtuko nėra.

Išnagrinėjęs Mažvydo poterių kalbą Z. Zinkevičius, be kitų, daro tokias išvadas: „Mažvydas į savo katekizmą dėjo tą [Tikėjimo išpažinimo variantą], kurį pats žinojo, greičiausiai išmoktą iš savo motinos, tik jį šiek tiek priderino prie Sekliucjano teksto" (p. 128); „jokiu būdu negalima tvirtinti, kad Tikėjimo išpažinimą Mažvydas vertė iš Sekliucjano katekizmo" (p. 127). Savo teiginius autorius remia Mažvydo ir Sekluciano katekizmų nesutapimais. Žymusis Mažvydo raštų kalbos tyrėjas Chr. Stangas 1929 m. Osle išspausdintoje studijoje *Die Sprache des litauischen Katechismus von Mažvydas,* palyginęs Mažvydo tekstą su galimais jo originalais, padarė tokią išvadą: „Mžv. da die litauische Tradition berücksichtigt hat, wo er es, ohne von seinen Vorlagen (Seklucjan 1545 und Malecki) abzuweichen, tun konnte" (p. 16). Stangas savo studijoje nustatė, kad tam tikrais atvejais, kai Mažvydas nutolsta nuo Sekluciano, jo remtasi Maleckio katekizmu. Šie atvejai sudaro bent pusę tų pavyzdžių, kuriais (p. 127 ir 128) remiasi Z. Zinkevičius, todėl pacituotos išvados nepakankamai pagrįstos.

Nenurodyta, iš kur imami skyriuje „Poteriai XVIII–XIX a. Mažojoje Lietuvoje ir už etninių žemių" cituojami tekstai. Cituojant originalus neišvengta klaidų. Pavyzdžiui, perrašant Daukšos katekizmo poterius „tenykšte jų rašyba" (p. 98) žodis *mûſſų* parašytas su viena *ſ*, nėra diakritiko virš *o* žodyje *Sʒwętôii*, vietoje *ſėdi* parašyta *ſėdi*, žodis *Sʒwętą* parašytas mažąja raide, o žodyje *ſʒwętą* po *ę* nebelikę diakritiko; dar keli rašybos atvejai ginčytini. Simono Vaišnoro *Žemčiūgos teologiškos* pavyzdžiuose (p. 138) taip pat padarytos kelios klaidelės – parašyta *chrikſcʒoniſchkoie,* turi būti – *Chrikſcʒoniſchkaie*; be to, kelis kartus netiksliai nurodyta pavyzdžių vieta. Senųjų raštų duomenys knygoje pateikiami keliais skirtingais būdais: vienais atvejais – taip, kaip rašoma originale, kitais – perrašyti dabartine rašyba, dar kitais – atstatyti į dabartinę bendrinę kalbą. Toli gražu ne visada aišku, kuris pateikimo variantas autoriaus konkrečiu atveju pasirinktas.

Knygoje pateiktos santraukos vokiečių, lenkų ir rusų kalbomis. Šaltiniai nurodomi pramaišiui su literatūra. Literatūros sąrašas rinktinis: jame, pavyzdžiui, nėra minėtosios Ch. Stango studijos, specialiai skirtos Mažvydo katekizmo kalbai. Naudotis knyga padeda pridedamos rodyklės: „Žodžių, formų ir frazių" (p. 254–262) bei „Pavardžių (asmenvardžių)" (p. 263–267).

Vido Kavaliausko monografija ***Bendrinės lietuvių kalbos priesaginių veiksmažodžių kirčiavimas*** (Vilnius: Algarvė, 2000, 232 p.) parengta neseniai apgintos daktaro disertacijos pagrindu. Tai paties autoriaus nurodyta pratarmėje (p. 8) ir ypač akivaizdu iš įvado (p. 9–18), išlaikiusio disertacijoms būtiną struktūrą: darbo objektas ir tikslas, aktualumas ir naujumas ir pan. Net teorinė ir praktinė darbo reikšmė pagal šiuos reikalavimus surašyta (p. 18). Tikrai buvo galima viską trum-

piau ir grakščiau sutvarkyti. Šiaip toks greitas disertacijos teksto parengimas spaudai ir paskelbimas yra tikrai sveikintinas dalykas ir sektinas pavyzdys.

Knygoje nagrinėjamas veiksmažodžių, sudarytų su devyniomis dažniausiomis priesagomis (*-uoti*, *-inti*, *-(i)oti*, *-ėti*, *-auti*, *-telėti*, *-inėti*, *-enti* ir *-yti*), kirčiavimas. Kiekvienos priesagos vedinių kirčiavimas aiškinamas jų daryba, morfonologinėmis, gramatinėmis ir semantinėmis ypatybėmis, atsižvelgiama į priesagų akcentinę galią ir kitus dalykus. Faktinė medžiaga imta iš trečiojo *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* leidimo (1993). Atskirais atvejais autoriaus naudotasi ir dviem ankstesniais šio žodyno leidimais bei kitais norminamaisiais lietuvių kalbos kirčiavimo veikalais, tai pat ir daugiatomiu *Lietuvių kalbos žodynu*. Duomenys tikslinti naudojantis *Atgaliniu dabartinės lietuvių kalbos žodynu.*

Knyga pagal nagrinėjamas veiksmažodžių priesagas suskirstyta į devynias dalis. Priesagų eilės tvarką lėmė jų darumas. Tokia tvarka nėra patogi – struktūriškai artimų priesagų *-ėti*, *-telėti* ir *-inėti* vedinių kirčiavimą būtų buvę geriau aptarti vieną po kito. Kiekviena knygos dalis, dažnai ir smulkesni skyriai bei poskyriai pradedami ankstesnių tyrimų apžvalga, todėl neišvengta nereikalingų pasikartojimų (plg. p. 47–49 ir 51). Dėl glaustumo ir daugybės nuorodų tokiose apžvalgose galima susipainioti (plg. p. 26–28). Knygos dalys turi išvadas, kurios savo ruožtu apibendrinamos baigiamosiose išvadose (p. 212–220); jose tyrimo rezultatai pateikiami sugrupuoti pagal priesagų akcentines savybes. Knyga baigiama santrauka prancūzų kalba (p. 221–223) ir cituotos literatūros sąrašu (p. 224–230).

Tam tikrų abejonių kelia dažnos autoriaus pastabos kirčiavimo normų klausimais. Jos neparemtos specialiais tyrimais: dabartinės bendrinės kalbos veiksmažodžių kirčiavimas knygoje nagrinėjamas norminamojo veikalo duomenų pagrindu (jie dažnai lyginami su kitų norminamųjų arba teorinių veikalų duomenimis), o ne gyvąja vartosena. Vadinasi, dažnu atveju *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* trečiojo leidimo teikiamą normą siūloma keisti daugiausia remiantis paties žodyno duomenų analize. Ar tai ne uždaras ratas? Tokiu keliu einant lemia ne gyvosios kalbos faktai, ne normos pagrindas tarmėse, o bendrieji nuoseklumo ir sistemiškumo principai.

Atkreiptinas dėmesys ir į kitą dalyką: ne viskas, kas duodama *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* yra bendrinės kalbos faktai: ten esama ir tarmybių bei archaizmų. Knygoje visi šio žodyno duomenys paprastai nagrinėjami kaip lygiaverčiai, priklausantys vienai sistemai: „Čia <...> nagrinėjamas visų „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ (1993 m.) teikiamų priesaginių veiksmažodžių kirčiavimas“ (p. 8). Todėl daromos išvados gali būti netikslios. Pavyzdžiui (p. 24–25), nagrinėjamas dviejų veiksmažodžių su priesaga *-uoti* – *gruoduoti* ir *varpučiuoti* – kirčiavimas. Jie sudaro išimtį iš bendros taisyklės, pagal kurią šios priesagos veiksmažodiniai vediniai, padaryti iš daiktavardžių, kirčiuojami priesagoje. Tačiau abu minėti veiksmažodžiai yra dialektizmai (tai nurodo ir pats autorius), todėl jų nereikėtų nagrinėti tuo pačiu lygmeniu kaip kitų atitinkamų vedinių ir įtraukti į bendrus statistinius skaičiavimus.

Savitai autoriaus suprantamas lyginamasis metodas: tai esąs mokslinės literatūros teikiamų faktų lyginimas, tarminių kirčiavimo variantų ir bendrinės kalbos normų gretinimas ir pan. (p. 18).

Knygoje gausu statistikos, kuri gana sumaniai pateikiama lentelių ir spalvotų diagramų pavidalu. Kalba sklandi ir taisyklinga. Korektūros klaidų pastebėta vos viena kita: sakinyje „$DŽ_3$ fiksavęs daugelio veiksmažodžių kirčiavimo gretybių“ (p. 31) vietoje *daugelio* turėtų būti *daugelį*, arba vietoje *gretybių* – *gretybes*; neaiškus sakinys „Tai apsunkina aiškinantis tokių veiksmažodžių priesaginio kirčiavimo priežastis“ (p. 76) – gal čia kas praleista?

Kaip vienas pirmųjų jauno mokslininko darbų, knyga daro gerą įspūdį ir leidžia tikėtis daugiau nuodugnių ir atidžių lietuvių kalbos kirčiavimo tyrimų.

Aldona Paulauskienė. ***Lietuvių kalbos kultūra*** (Kaunas: Technologija, 2000, 256 p.). Autorė pratarmėje rašo, kad ši knyga „leidžiama ne kaip įprastas vadovėlis, o kaip populiariai parašyta monografija" (p. 7) ir „gali būti vadinama ir originaliu socialinės lingvistikos darbu" (p. 8). Vis dėlto knyga visų pirma skiriama studentams (p. 7), todėl šioje apžvalgoje plačiau neaptariama.

Senųjų raštų leidimai

Net ir sunkmečiu buvo tęsiamas, nors ir ne be trukdžių, senųjų lietuviškų raštų leidimas. Šio darbo organizatorius – Vytautas Ambrazas; jo pavardė minima ir abiejų 2000-aisiais išėjusių leidinių pratarmėse.

Pirmoji pasirodė **Guido Michelinio** parengta knyga ***Martyno Mažvydo raštai ir jų šaltiniai*** (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, 731[1] p.).

Antraštiniai knygos puslapiai klaidina: knyga nėra koks autorinis darbas, pavyzdžiui, monografija apie Mažvydo raštus ir jų šaltinius – joje spausdinamos Mažvydo veikalų faksimilės ir jų originalai. Michelinis yra knygos sudarytojas ar parengėjas ir redaktorius, jo plunksnai priklauso įvadinis straipsnis (p. 8–18), tekstologinės pastabos, Mažvydo tekstų sąrašas pagal pirmąsias eilutes (p. 715–725), panaudotų šaltinių sąrašas (p. 726–729) ir rinktinė bibliografija (p. 729–730).

Knygoje sudėti visi Mažvydo veikalai: katekizmas (p. 61–139), perspausdintas iš Torunės universiteto egzemplioriaus; *Giesme S. Ambraßeijaus* (p. 141–153), perspausdinta iš Kórniko bibliotekos egzemplioriaus; *Forma Chrikstima* (p. 155–196), perspausdinta iš Torunės universiteto egzemplioriaus; *Paraphrasis* (p. 197–210), perspausdintas iš Upsalos universiteto egzemplioriaus, ir *Gesmes Chriksczoniskas* (p. 211–654), perspausdintos iš 1923 m. J. Gerulio knygos *Mosvid. Die ältesten litauischen Sprachdenkmäler bis zum Jahre 1570* (Heidelberg: Winter). Be to, leidinio gale įdėtos Mažvydo laiškų fotokopijos iš Berlyno archyvo (p. 655–693).

Pirmą kartą greta su visais lietuviškais tekstais knygoje pateikiami jų šaltiniai. Juos parinkdamas sudarytojas rėmėsi ankstesniais Chr. Stango, P. U. Dinio, D. Pociūtės, J. Trilupaitienės tyrimais, juos esant reikalui patikrino ir patikslino. Mažvydo giesmyno melodikos tyrimai, nustatyti giesmių melodijų šaltiniai – daugiausia Michelinio nuopelnas. Kadangi Mažvydo katekizmo Torunės universiteto egzemplioriaus visai neseniai fotografuotiniu būdu paskelbtas ir dar nesunkiai visiems prieinamas, šiame leidinyje būtų buvę tikslingiau paskelbti kitą, vilniškį, jo egzempliorių, kurio 1974 metų publikacija prastesnės kokybės.

Knygos įvade lietuvių, vokiečių (p. 19–31; išvertė Saskia Drude) ir anglų (p. 32–43; išvertė Jonas Steponaitis) kalbomis daugiausia vietos skiriama Mažvydo giesmynui. Aptariamas jo turinys, sandara, gvildenama parengėjo problema, nurodomi tekstų šaltiniai ir giesmių melodijų kilmė. Tekstas parašytas gana painiai, neišvengta pasikartojimų. Čia apibendrinami mokslinėje periodikoje 1997–1999 metais autoriaus paskelbti straipsniai, nors yra ir naujų teiginių bei išvadų. Įvade trumpai aptarti ir kritiškai įvertinti ankstesnių Mažvydo palikimo tyrėjų darbai.

Jono Palionio specialiai šiam leidiniui parašyta nuodugni studija „Martyno Mažvydo rašyba" (p. 44–60) daro knygą vertingesnę ir kloja pamatus tolesniems Mažvydo raštų kalbos tyrimams.

Mažvydo veikalų faksimilės knygoje spausdinamos pagal „Baltų lankų" leidyklos fotonuotraukas, panaudotas jos 1993 metais išleistoje knygoje *Martynas Mažvydas. Katekizmas ir kiti raštai.*

Naujajame leidinyje šios nuotraukos kiek sumažintos, todėl smulkesnis ar aptrupėjęs raštas (pavyzdžiui, katekizmo ir *Giesmės S. Ambraßeijaus*) sunkiau skaitomas. Antraštinių puslapių faksimilės leidinyje, priešingai, išdidintos, tuo taip pat nutolstant nuo originalo.

Vertimo originalai parengėjo pateikiami dabartinėmis lotyniškomis raidėmis, kitais atvejais jų rašyba moderninama. Originalus perrašant (bent lenkiškus) neišvengta klaidų. Pavyzdžiui, iš 1948 m. perspaudo S. Rospondo parengtoje knygoje *Druki mazurskie XVI w.* perrašant J. Sekluciano 1545 m. katekizmą vietoje *zlonkow* atsirado *zlonkov* (p. 77), nėra taško po žodžio *Cwartha* (p. 78), vietoje *Siodmy* turėtų būti *Syodmy* (p. 79), vietoje *Dziewiąt.* turėtų būti *Dziewiąte.* (p. 80), vietoje arabiško *1.* turėtų būti *j.* (p. 81), praleistas atvirkščias įkypasis brūkšnys \ tarp žodžių *wszechmogączego* ir *stworziciela* (ten pat), vietoje *Trzecy* turėtų būti *Trzeczy* (ten pat), vietoje *Syodmi.* turėtų būti *Syodmy.* (p. 82), vietoje *Wierzę – wierzę* (ten pat, du kartus), pakeista maldos *Oicże nasz* strofų numeracijos vieta, trečioje jos strofoje praleisti du atvirkšti įkypieji brūkšniai (p. 83), toks pat brūkšnys praleistas tarp žodžių *bożego* ir *pod* (p. 85), iš naujos eilutės turėjo būti pradėta pastraipa, prasidedanti žodžiais *To iest \ o ciele* (ten pat), po žodžio *Christusa* nepaliktas tarpelis (ten pat), vietoje *novy* turėtų būti *nowy* (p. 87), vietoje *bysciekol iek* turėtų būti *bysciekolwiek* (p. 89), vietoje *Niecyn* turėtų būti *Nieczyn* (p. 101). Šios klaidos verčia abejoti ir kitų pateikiamų originalų – lotyniškų ir vokiškų – perrašymo tikslumu. Tais atvejais, kai Mažvydo tekstų originalai arba jų faksimilės parengėjui buvo prieinami, fotografuotinis jų pateikimas būtų tik padidinęs tekstų patikimumą ir knygos vertę. Pavyzdžiui, kodėl gi pasinaudojus proga nebuvo galima išspausdinti neseniai Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje surasto geros kokybės J. Sekluciano katekizmo faksimilės (beje, tai tas pats egzempliorius, kurio fotokopijas 1948 m. paskelbė S. Rospondas)?

Pastabose po fotokopijomis parengėjo taisomos spaudos klaidos ir aiškinamos sunkiai įskaitomos tekstų vietos (plg. p. 68). Tokių pastabų nėra daug. Peržiūrėjus Mažvydo katekizmo pastabas kai kurie taisymai ir atstatymai sukėlė abejonių. Kai kuriose pastabose šalia pataisyto ar paaiškinto žodžio skliausteliuose prirašytos kitos jų formos: *kragis* MK 18_{4} pataisyta į *kraugis* ir šalia prirašyta (= *kraughis*) (p. 78); panašiai ir sunkiai įskaitomas MK 25_{10-11} atvejis paaiškintas kaip *schwentągi*, o šalia prirašyta (= *schwentąghi*) (p. 85); *ſſad* MK 21_{18} pataisyta į *siad* ir šalia prirašyta (= *sėdi*) (p. 81); *ſauweta* MK 30_{14} paaiškinta *sau weta* ir prirašyta (= *wieta*) (p. 90); *ij ſtai tima* MK 31_{22-23} pataisyta į *ijstaitima* ir šalia prirašyta (= *ijstatima*) (p. 91). Ką reiškia skliausteliuose įrašytosios formos? Gal tai taisymų taisymai? Palionis šioje knygoje išspausdintoje studijoje nustatė, kad /j/ Mažvydo ne tik žymėta septyneriopai, bet ir „ją žyminčių grafemų bei grafemų junginių (digrafų) distribucija atskiruose leidiniuose nebuvo tolygi" (p. 49). Be to, ten pat rašoma, kad „MK /j/ dažniau buvo žymima grafemomis *i, g* ir digrafu *ij*". Todėl taisymai *schwentągi = schwentąghi* ir *kraugis = kraughis* neturi pagrindo. Formos *weta* taisymas *wieta* taip pat abejotinas: raide *e* „neretai buvo žymimas, ypač MK, dar dvibalsis [ie]" (p. 46). Juo labiau neturi pagrindo taisymas *siad = sėdi*, nes fonema /ė/ „pirmuosiuose Mažvydo raštuose (MK, GA) grafiškai nežymima" (p. 46).

Nagrinėjamose pastabose Mažvydo digrafas *ij* ir perrašomas *ij*: pavyzdžiui, MK 28_{3-4} atvejis perrašomas kaip *presiprawijges* (p. 88), o ne *presiprawyges*. Tačiau greta su fotokopija spausdinamame lenkiško šaltinio perraše visai tas pats (tos pačios spaustuvės) digrafas *ij* nuosekliai perteikiamas raide *y* (plg., pavyzdžiui, žodžių *Ktorȝij*, *thijm*, *godnij* ir t.t. tame pačiame puslapyje perrašus).

Parengėjo pastabose yra ir klaidų: *glauſitĭ* MK 10_{6} klaidingai pataisyta į *klausyti* (su *y*) (p. 71); dėl MK 25_{13} atvejo klaidingai rašoma, kad „trūksta kėlimo ženklo po *testament*" (turi būti: po

testamen) (p. 85); *ʒadʒiustus* MK 28_8 klaidingai pataisytas į *ʒodžius tus* (su *o* vietoje *a*) (p. 88); *Schwnetąie* MK 45_4 klaidingai taisomas į *Schwętaie* (su *a* vietoje *ą*) (p. 105).

Aiškinant perspausdinamų tekstų santykį su originalais trikdo nepagrįsta parašų po nuotraukomis įvairovė, plg.: *pažodinis vertimas*, *iš esmės pažodinis vertimas*, *daugiausia pažodinis vertimas*, *beveik pažodinis vertimas*, *nevisiškai pažodinis vertimas*; *laisvai versta*, *laisvesnis vertimas*, *gana laisvas vertimas*, *iš dalies laisvas vertimas*, *apylaisvis vertimas*; *laisvas perdirbinys*, *laisvas vertimas perdirbinys*. Ar visi jie reiškia skirtingą vertimo ir jo šaltinių santykį?

Knygos gale spausdinamas Mažvydo tekstų sąrašas pagal pirmąsias eilutes nuo panašaus Dainoros Pociūtės sudaryto „XVI–XVII a. Prūsų Lietuvos bažnytinių giesmių sąrašo" (žr. Pociūtė, D. 1995: *XVI–XVII a. protestantų bažnytinės giesmės*, Vilnius: Pradai, 147–178) skiriasi tuo, kad jame sudėtos mišių psalmodijos dalys, kurių Pociūtė nelaiko savarankiškomis giesmėmis; be to, jame glaustai apibūdinamas kiekvienos giesmės originalo ir vertimo santykis. Beje, šie apibūdinimai nevisiškai sutampa su atitinkamomis pastabomis prie faksimilių.

Knyga išleista Valstybinės lietuvių kalbos komisijos prie Lietuvos Respublikos Seimo lėšomis (dailininkas Alfonsas Žvilius). Tai iš tiesų vertingas baltistikos leidinys. Ji pakeičia leidinį *Martynas Mažvydas. Katekizmas ir kiti raštai* (Vilnius: Baltos lankos, 1993), tačiau neatstoja 1974 metų leidinio *Martynas Mažvydas. Pirmoji lietuviška knyga* (Vilnius: Vaga). J. Gerulio parengta knyga *Mažvydas. Seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 metams* (Kaunas: Švietimo ministerijos leidinys, 1922) ir jos 1923 metų Heidelbergo leidimas turi, bent kol nerastos Karaliaučiuje saugotos *Gesmes Chrikszczoniskas*, pirminio šaltinio vertę.

Mikalojaus Daukšos 1599 metų* Postilė *ir jos šaltiniai. Leidimą parengė **Jonas Palionis** (Vilnius: Baltos lankos, 2000, 1331[5] p.).

Leidinys pradedamas lietuviška (p. 7–8) ir vokiška (p. 9–10) pratarmėmis, toliau įdėtas sutrumpinimų sąrašas (p. 11–12) ir įžanginis straipsnis „1599 metų postilė ir jos leidimai" (p. 13–22). Po jų eina „Tekstologiniai komentarai" (p. 23–35). Nuo 36 puslapio prasideda paralelus faksimilinis vertimo ir jo originalo tekstas.

Džiaugsmą, kilusį išėjus naujam moksliniam Daukšos postilės leidimui, greit nustelbia apmaudas dėl prastos jo spaudos kokybės. Šio Postilės leidimo pagrindu paimtas Lietuvos Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje saugomas Otonui Praniauskui priklausęs egzempliorius. 1926 metais leidžiant Postilę šis egzempliorius buvęs pagalbinis: iš jo perfotografuoti tik kai kurie lapai ir paskutinis „Paklydimų" puslapis. Taigi šie du leidimai remiasi skirtingais vertimo egzemplioriais. Palionio nuomone, Lietuvoje geriausiai išsilaikęs bei pilniausias yra Simono Stanevičiaus egzempliorius (plg. p. 1), tad pagrįstai kyla klausimas, kodėl ne šis egzempliorius tapo naujojo leidimo pagrindu – gal atspaudo kokybė būtų buvusi geresnė? Galima tik spėlioti, kad tam sutrukdė Simono Stanevičiaus šioje knygoje palikti pabraukymai ir taisymai (p. 7).

Naująjį leidimą palyginus su 1926 m. leidimu (*Daukšos Postilė*. Fotografuotinis leidimas, Kaunas: Lietuvos universiteto leidinys) matyti, kad abiejų kokybė geriausiu atveju lygiavertė (nors juos skiria trys ketvirčiai amžiaus!). Tai ypač akivaizdu palyginus 279–280 ir 620–621 puslapius, kurie abiejuose leidimuose perspausdinti iš to paties originalo: iš keturių puslapių tik pirmasis lyg ir geriau atspaustas naujajame leidime; trys pastarieji ryškesni 1926 metų knygoje. Palyginkime dar kai kurias abiejų leidimų vietas: frazėje *už tą didį susimilimą io* 5_{49} ankstesniajame leidime matyti visos nosinės raidės, o naujajame – tik žodyje *didį*; naujajame leidime visai nematyti raidės *e* diakritiko žodyje *będrinikais* 6_{16}; žodyje *kantrumas* 9_{27} visai nebeįskaitoma pirmoji raidė *k* ir t. t.

Daukša postilę vertęs greičiausiai iš antrojo Wujeko *Mažosios katalikų postilės* leidimo, o galutinai vertimą redagavęs remdamasis trečiuoju jos leidimu – tokia išvada grindžiama veikalų sandaros, turinio ir tekstų neatitikimų lyginimu (p. 17–20). Ja remiantis knygoje greta vertimo fotokopijavimo būdu perspausdinamas lenkiškas postilės trečiojo leidimo tekstas, paimtas iš mikrofilmo, kurį Lietuvių kalbos institutui iš Krokuvos Jogailaičių universiteto bibliotekos parūpino Wojciechas Smoczyńskis. Deja, lenkiškas originalas šiame leidinyje prastos kokybės, daugelyje vietų visai neįskaitomas (plg. kad ir p. 133 (43), 293 (131): raidės „išplaukusios", be viduriukų, neryškūs diakritiniai ženklai. Visiškai nesuprantama, kodėl leidiniui nepanaudoti Vilniaus universiteto bibliotekoje esantys originalo egzemplioriai (už jų nurodymą dėkoju Jurgiui Pakeriui): geros kokybės, kad ir kiek defektuotas antrasis leidimas iš Jurgio Lebedžio kolekcijos, saugomas Lituanistikos skaitykloje (signatūra 25 SK-15), šiuo metu restauruojamas, vadinasi, galbūt išardytas ir patogus fotografuoti trečiasis leidimas (signatūra II 5343) ir neseniai restauruotas ketvirtasis leidimas, saugomas Retų spaudinių skyriuje (signatūra II 1658)? Jie būtų palengvinę parengėjo bei leidyklos darbą, o atspaudo kokybė tikriausiai būtų buvusi nepalyginti geresnė.

Lenkiško originalo tekstas parengėjo duodamas suskaidytas į puslapius pagal lietuvišką tekstą. Toks skaidymas dėl kalbų gramatinės sandaros ir žodyno skirtumų ar dėl laisvesnio vertimo tegali būti sąlyginis. Kai kuriais atvejais jis kelia abejonių, pavyzdžiui, 245 ir 246 puslapių sandūroje dingo rodomasis įvardis (greičiausiai *to*). Ar nebūtų buvę paprasčiau eilučių neskaidyti, o duoti visą paskutinę eilutę puslapio pabaigoje ir ją pakartoti kito puslapio pradžioje?

Įžanginio straipsnio pabaigoje Palionis iškelia postilės vertėjo problemą. Verta dėmesio ši jo išvada: „skaitant DP tekstą ir lyginant jį su originalu, pastebima, kad iš tikrųjų kai kurios jo vietos tam tikromis kalbos ypatybėmis gerokai skiriasi" (p. 21).

Skyriuje „Tekstologiniai komentarai" parengėjo nurodyti ryškesnieji Daukšos vertimo ir trijų originalo leidimų skirtumai: vertėjo praleistos arba pridėtos vietos, vertimo netikslumai. Šie skirtumai išdėstyti paeiliui pagal vietą tekste, nesurūšiuoti. Vieni jų svarbūs vertimo originalui (jo leidimui) nustatyti, o kiti tik atspindi vertimo techniką (plg. 12, 40, 54, 72, 76, 92 ir kai kurias kitas pastabas).

Skirsnyje „Errata" (p. 1304–1331) spausdinamos „aiškesnės vertėjo ar spaudos klaidos". Sudarydamas klaidų atitaisymų sąrašą Palionis rėmėsi, kaip pats nurodo, Eduardo Volterio taisymais. Kai kurių taisymų atsisakyta, kita vertus, Volterio sąrašas papildytas trūkstamais 457–630 puslapių klaidų atitaisymais. Sąraše taisomos ne tik šio leidinio vertimo faksimilės klaidos, bet ir 1926 metų leidimo klaidos (jos pažymėtos žvaigždutėmis). Į šį sąrašą neįtraukti paties Daukšos pastebėtų klaidų atitaisymai „Paklidimus teip pataisik". Fotografuotiniu būdu jie taip pat neišspausdinti, vadinasi, naujajame leidime jų visai neliko: tyrėjas vėl turi ieškoti 1926 m. leidimo, kuriame minėtas sąrašas užima penkis puslapius. Beje, tame sąraše esama ir įdomių dialektologinių pastabų.

Sutrumpinimų sąraše (p. 11) akis bado riktai: neatitinka sutrumpinimų *adj.* ir *conj.* paaiškinimai.

Negalima nesutikti su parengėjo nuomone, jog vertimo kalbą dar reikia nuodugniai ir visapusiškai tirti. Tokiems tyrimams kaip tik ir kloja pamatus mokslinė vertimo publikacija. Deja, nagrinėjamasis leidinys nepateisina į jį dėtų vilčių. Kritiniais senųjų raštų leidimais naudojamasi ne vieną dešimtmetį, todėl jie turėtų būti parengti itin atidžiai ir kruopščiai. Per knygos pristatymą ir parengėjas, ir leidyklos šeimininkai skundėsi laiko ir pinigų, Kultūros ministerijos skirtų leidiniui – gal šimto tūkstančių litų – stoka. Vis dėlto atrodo, kad labiausiai šiam mūsų leidybos barui stinga paprasčiausios atsakomybės.

Rinktiniai raštai

Mokslinių mūsų kalbotyros palikimo publikacijų per apžvelgiamus metus išėjo palyginti daug. Jos lyg ir atsveria naujų kapitalinių tyrimų stygių. Tai akademiko **Kazio Ulvydo** rinktinė ***Lietuvių kalbos prieveiksmiai*** (Sudarė Elena Valiulytė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, XXXIII+463[1] p.) ir **Jono Kazlausko *Rinktiniai raštai*** (I. *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*. Fotografuotinis leidinys. Parengė spaudai Albertas Rosinas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, XXIV+414[2] p.; II. *Straipsniai, recenzijos, kalbos kultūra...* Sudarė ir parengė spaudai Albertas Rosinas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, 324 p.). Šiais leidiniais remiantis paranku aptarti kai kuriuos bendrus tokio pobūdžio publikacijų sudarymo ir redagavimo dalykus, todėl abu jie bus apžvelgiami pramaišiui, pagal nagrinėjamas temas.

Aptariamų leidinių sudarymo principai skirtingi. Jono Kazlausko sudėti apskritai visi moksliniai ir mokslinę vertę turintys darbai, o Kazio Ulvydo – straipsniai ir studijos prieveiksmių ir prieveiksmėjimo klausimais. Pasirinktasis teminis pastarosios knygos sudarymo principas pateisina, pavyzdžiui, akademinės *Lietuvių kalbos gramatikos* II tomo ištiso skyriaus ir visai neseniai paskelbtos studijos „Nekaitomosios kalbos dalys pirmosiose lietuvių kalbos gramatikose“ perspaudą. Tai toli gražu ne visas mokslinis Ulvydo palikimas. Atskirą knygą, tarsi šios tęsinį, sudarytų gausūs jo straipsniai kalbos kultūros klausimais. Abiem leidiniams bendra tai, kad juose nėra naujų, iš rankraščių spausdinamų darbų.

Abi knygos, kaip ir dera, pradedamos įvadiniais straipsniais, kuriuose apžvelgiamas mūsų kalbotyros klasikų gyvenimas ir darbai. Knygų įvadus parašė jų mokiniai, patys jau žinomi kalbininkai, savo tyrimo sričių autoritetai: Ulvydo knygai – Vytautas Ambrazas ir Elena Valiulytė, o Kazlausko knygai – Aleksas Girdenis ir Albertas Rosinas. Įvadiniuose straipsniuose nesitenkinama paprasta Ulvydo ar Kazlausko darbų apžvalga, bet atskleidžiami teoriniai jų mokslinio darbo pagrindai, tyrimo metodika, duodami trumpi, bet taiklūs darbų vertinimai. Antai apie Ulvydo redaguotą *Lietuvių kalbos gramatiką* rašoma: „ne gramatinės sandaros aprašo teorija, o nuosekliai išnagrinėta gramatikos reiškinių įvairovė daro šį veikalą tvirtu pamatu tiek kalbos norminimui, tiek ir tolesniems tyrimams“ (p. XXVI). Tokie abiejose knygose iš tam tikros laiko perspektyvos pripažintų mokslininkų duodami vertinimai yra savaime įdomus ir vertingas dalykas, atskleidžiantis tolesnę mūsų kalbotyros raidą. Nagrinėjamų leidinių įvadiniai straipsniai turi ir esminių skirtumų, pareinančių nuo jų autorių pažiūrų. Aprašant Ulvydo gyvenimą nesitenkinama vien faktais ir datomis, bet siekiama atskleisti žymiojo kalbininko asmenybės bruožus, jis prisimenamas kaip mokytojas ir kolega, kultūros ir visuomenės veikėjas (plg. ypač p. XXIV–XXV). Tokį požiūrį atspindi ir nuotraukos (p. XII–XXIII), kuriose Ulvydą matome su mokslo draugais ir bendradarbiais, šeimoje ir su mokiniais, prie darbo stalo ir poilsiaujantį. Kazlausko knygoje, priešingai, kone nieko nėra apie velionio asmeninį gyvenimą, bendravimo būdą, charakterio ypatumus – straipsnio autorių šie dalykai aiškiai atskirti nuo jo mokslinio ir viešojo gyvenimo, nuo jų sąmoningai atsiribota. Šioje knygoje labai pasigedau Kazlausko nuotraukų universitete, su studentais, savaitgaliais... Gražias nuotraukas su šeima ir antraštinių puslapių portretus nustelbia atestatų ir diplomų fotokopijos (net septynios!), paminklų ir atminimo lentų vaizdai.

Sudarytojai vadovavosi panašiais perspausdinamų tekstų redagavimo principais. Ulvydo rinktinėje tekstai perspausdinami nuskanuoti (knygos tekstą spaudai parengė Lietuvių kalbos instituto leidykla); juose pataisytos „pastebėtos korektūros klaidos ar aiškūs apsirikimai, taip pat

viena kita redakcinė smulkmena. Suvienodinta tik keletas rašybos dalykų atsižvelgiant į pakeitimus, pateiktus „Lietuvių kalbos rašyboje ir skyryboje (1992)" – rašoma pratarmėje (p. V). Kazlausko monografija *Lietuvių kalbos istorinė gramatika* pirmajame raštų tome perspausdinta fotografuotiniu būdu, parengėjo rankos perspaude nejaučiama. Antrajame tome sudėti straipsniai, recenzijos, publicistika perrinkti iš naujo ir parengėjo redaguoti: kaip rašoma pratarmėje (II, p. 5), „vienur kitur pataisytos pastebėtos korektūros klaidos ir tekstuose minimų autorių vardai". Knygų sudarytojų nurodyti redagavimo principai didesnių abejonių nekelia. Ar buvo jų nuosekliai laikomasi? Norėdamas atsakyti į šį klausimą atidžiau perskaičiau ir su originalais sulyginau po kelis kiekvieno leidinio straipsnius. Iš Ulvydo knygos pasirinkau „Dėl vienaskaitos galininko prieveiksmėjimo dabartinėje lietuvių kalboje" (p. 203–214) ir „Daugiskaitos įnagininko kilmės prieveiksmių semantikos bruožai" (p. 253–267); iš Kazlausko – straipsnius „Dėl *kuršių* vardo etimologijos" (p. 148–152), „Baltų kalbų pakitimų santykinės chronologijos nustatymo galimybės ir ribos" (p. 174–178), „О месте возвратной морфемы и ее ударении в литовском языке" (p. 127–133) ir šių veikalų recenzijas: Chr. S. Stang. *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen* (p. 246–261); I. Duridanov, *Thrakisch-Dakische Studien* (p. 289–291); *Baltų ir slavų kalbų ryšiai* (p. 291–294). Iš karto reikia pasakyti, kad pastarojoje knygoje, kurioje sudėtingi tekstai buvo perrinkti iš naujo, klaidų palikta mažai. Vis dėlto jų ir kitų abejotinų dalykų yra abiejuose leidiniuose.

Iš rašybos dalykų Valiulytės gana nuosekliai žodžio *pjauti* ir jo vedinių šaknyje vietoje *i* rašomas *j* (p. 207, 262 ir kitur); vietoje *šiaipjau* rašoma dviem žodeliais *šiaip jau* (p. 207, 208, 212, 255, 256 ir kitur); vietoje *kada-ne-kada* rašoma *kada ne kada* (p. 264). Pataisytas rašybos riktas *praleidziamas* > *praleidžiamas* (p. 265); kursyvu išspausdintas pavyzdys *apčiupomis* (p. 260). Vis dėlto vienas kitas dalykėlis liko nepataisytas: vietoje *junginio veiksmažodiniu dėmesiu* turi būti *junginio veiksmažodiniu dėmeniu* (p. 265); vietoje *patvariuose – patvoriuose* (p. 263); kursyvu turėtų būti išspausdintas pavyzdys *padaukais* (p. 265). Pavyzdyje *įńoriais* (p. 261) liko nepakeista diakritiko vieta. Kazlausko knygoje pataisyta rusiškų žodžių *суффиксальная* (p. 129) ir *распространения* (p. 130) rašyba. Peržiūrėtuose tekstuose ir turbūt visame tome Rosino palikti pagal ankstesnę rašybą parašyti žodis *piauti* (p. 149, 150, 294) bei jo vediniai ir atitinkamos šaknies vietovardžiai; *galbūt* visur (p. 251, 256, 260) paliktas parašytas dviem žodeliais; būdvardžio *archajiškas* formos paliktos be *j* (p. 252, 256, 257, 258 ir kitur); vienu žodžiu rašoma *perdaug* (p. 292).

Iš skyrybos dalykų knygoje *Lietuvių kalbos prieveiksmiai* nuosekliai naikintas kablelis prieš ir po lyginamųjų posakių su jungtukais *kaip*, *negu* (p. 204, 208, 209, 212, 254, 255 ir kitur) ir išskaičiavimą bei pavyzdžius žyminčių junginių su *kaip* (p. 208, 209, 213, 254, 265, 266 ir kitur). Vis dėlto toks pat junginys (p. 265) paliktas išskirtas: *be tokių* <...> *lyčių*, *kaip* aiktais <...>. Pagal naująsias skyrybos taisykles kablelio nereikėtų tarp jungtuko ir įterpinio *priešingai* sakinyje <...> *laiko prieveiksmiai* <...> *linksnio reikšmės nė kiek nesustiprina, o, priešingai, ją dar nustelbia* <...> (p. 208); įterpiniu nelaikytinas ir neskirtinas junginys *apskritai paėmus* sakinyje *Panagrinėję įnagininko linksnio, apskritai paėmus, ir atskirų jo rūšių santykį su prieveiksmiais* <...> (p. 266). Kazlausko raštuose kai kas iš skyrybos dalykų taip pat pataisyta: po pavadinimo „Literatūra ir kalba" parašytos kabutės (p. 249), padėti trūkstami kableliai šalutinio sakinio pabaigoje po žodžio *liekana* (p. 128) ir tarp vienarūšių sakinio dalių po *esti (12 k.)* (p. 260). Peržiūrėtuose Kazlausko tekstuose nepataisyti liko dar šie skyrybos atvejai: paliktas iš abiejų pusių išskirtas žodis *matyt*, kuris sakinyje eina ne įterpiniu, o tariniu (p. 253); tame pačiame

puslapyje esantis įterpinys *priešingai* liko neišskirtas; nereikalingas kablelis po junginio *dėl lingvistinės analizės netobulumo* (p. 289), po žodelio *būtent* (p. 293), prieš lyginamąjį posakį *negu J. Pokornas* (p. 294) ir prieš padalyvinę konstrukciją *remiantis tuo metodu* (p. 178). Šioje knygoje nepataisyti ir keli kalbos kultūros atžvilgiu abejotini dalykai: pagal dabartines kalbos normas galininką po neigiamo veiksmažodžio reikėtų keisti kilmininku (plg. *neturi ką nors bendra*, p. 151); junginyje *Kaip nežiūrėtum* (p. 258) reikėtų pakeisti veiksmažodžio priešdėlį; taisytina konstrukcija *prieita įdomių reikšmingų išvadų* (p. 293).

Nemaža panašių leidinių problema – nuorodų ir citatų redagavimas. Perspausdinamuose veikaluose pasitaiko klaidų jų autoriams cituojant ar tik nurodant kitas publikacijas. Manyčiau, kad jas būtina pataisyti, jei ne tekste, tai bent pastabose, nes kitaip jos toliau klaidins perspausdinamais darbais besinaudojančius mokslininkus. Kas, jei ne redaktorius, turėtų šį nelengvą, bet svarbų darbą atlikti? Deja, abiejose nagrinėjamose knygose būtent šiais atvejais palikta nemaža klaidų.

Ulvydo knygoje nepataisyti liko *skanas* vietoje *skaņas* (p. 210, išnaša 16 ir p. 274, išnaša 7), *Litauissches* vietoje *Litauisches* (p. 210, išnaša 15), *Delbruck* vietoje *Delbrück* (p. 263, išnaša 6). Būgos veikalo citatoje vietoj *vakař* turėtų būti **vakař* (p. 210); be to, (p. 207) nuorodoje į Vinogradovo veikalą liko nepataisyta klaidinga puslapių nuoroda: vietoje *308–381* turėtų būti *380–381*. Šiais laikais cituojant originalus nebegalima pasiteisinti rašmenų trūkumu, deja, iš Endzelyno paimtame pavyzdyje *šùorît* virš *i* liko neuždėtas ženkliukas ^ (p. 208); citatoje iš Rygiškių Jono (p. 209) liko neatstatyti du kirčio ženklai (ir nepažymėti trys praleisti žodžiai); ypač daug neatitikimų Ulvydo cituojamuose (iš Fraenkelio knygos) Donelaičio pavyzdžiuose (p. 214): čia ne tik neliko diakritinių ženklų, bet ir pakeista originalo rašyba; panašiai tik apytikriai pacituotas Otrębskio veikalas (p. 204): septyniuose žodžiuose yra septyni originalo neatitikimai. Nesuvienodinta Ulvydo išnašų pateikimo tvarka: to paties Šapiros straipsnio išnašose (204 ir 205 p.) žurnalo numeris vienu atveju parašytas romėnišku, kitu atveju – arabišku skaitmeniu, pastarojoje išnašoje po numerio santrumpos nepalikta tarpelio.

Kazlausko knygoje nuorodos taip pat kiek taisytos: pavyzdžiui, *Sławski* pataisyta į *Sławski* (p. 148). Vis dėlto nuorodose, tiek tekste, tiek ir išnašose, liko netikslumų: *Vien* vietoje *Wien*; *Kraków* vietoje *Kraków*; *verden* vietoje *werden* (p. 148); *vie* ir *Bedeutungvervandschaft* liko nepataisyta į *wie* ir *Bedeutungsverwandschaft* (p. 149); santrumpa *Lit. et Vb.* (p. 150) nepataisyta į *Lit. et. Wb.*; nepataisyta klaidingai parašyta pavardė *Toivoven* – turi būti *Toivonen* (p. 248); nepatikrintos puslapių nuorodos: 291 puslapyje vietoje *7–99* turėtų būti *7–100*; 293 puslapyje vietoje *(p. 96 ir t.)* turėtų būti *(p. 90 ir t.)*. Šioje knygoje liko neištaisyti ir keli didesni nuorodų riktai: Kazlausko recenzijoje įsivėlusi klaida, kad „*ā*-kamieno dgs. gal. formos galūnę *-as* Ch. Stangas kildina iš **-ās*“ (p. 256). Iš tiesų nurodytame puslapyje Stangas atitinkamą galūnę kildina iš **-āns*; kad tai riktas, aiškėja ir iš tolesnės paties Kazlausko argumentacijos. 252 puslapyje junginyje „prasidėjusi naujo garso *ē- (> ei)* fonologizacija“ skaitytoją klaidina pakeista ženkliuko kryptis: buvo *ē- (< ei)* (p. 252). Kazlausko recenzijose duodamos puslapių nuorodos parengėjo sudėliotos didėjančia eilės tvarka (pvz., p. 256). Gal autoriaus tvarka nebuvusi atsitiktinė?

Kaip redaktoriui elgtis su perspausdinamuose darbuose duodamų pavyzdžių ar jų pateikimo netikslumais? Patikrinti pavyzdžius – sudėtingas, dažnai net neįmanomas įvykdyti uždavinys. Vis dėlto manyčiau, kad aiškias klaidas ir šiais atvejais reikėtų (bent pastabose) pataisyti. Štai Ulvydo liko nepaaiškinti pavyzdžiai (greičiausiai aiškinimai iškrito tekstus renkant): *padaržinšaliais* (po jo prieš kitą pavyzdį net nepadėtas kablelis; p. 264), *suskydaĩs* (po jo taip pat nėra kablelio; p. 265). Abejonių kelia autoriaus vienas šalia kito kaip skirtingi pavyzdžiai duodami *dū́dkūliais*

ir *dū̃tkūliais* (reikšmė abiejų vienoda; p. 259); ten pat duodamos tos pačios reikšmės formos *strìmgalviais* ir *strimgalviais* (be kirčio ženklų); dukart toje pačioje eilutėje pakartota forma *kìtandie* (p. 211). Abejonių kelia pagrečiui duodamos atstatytos formos *anañde*, *anañdei*, *anañdiej* ir *anañdėj* (p. 211). Dar viena pastabėlė. Kadangi straipsniai Ulvydo knygai imti iš skirtingų leidinių ir parašyti skirtingu laiku, tai juose įvairuoja pavyzdžių pateikimo ir jų reikšmių nurodymo būdai (vartojamos skirtingos kabutės ir pan.). Knyga būtų vientisesnė, o skaitytojui patogiau, jei perspaude šie ir kiti panašūs dalykai būtų suvienodinti.

Atskirai aptartina terminijos redagavimo moksliniuose palikimo leidiniuose problema. Šiuo atžvilgiu nagrinėjamų knygų parengėjai elgiasi skirtingai. Rosinas, nors ir nenuosekliai, kuriuos ne kuriuos Kazlausko vartotuosius terminus dabartina: vietoje *cirkumflektinė priegaidė – cirkumfleksinė* (p. 255, 256 ir kitur), vietoje *izoglosių – izoglosų* (p. 290). Tačiau *prosodija* (p. 246), *kardinalinis kirčio pobūdžio pakitimas* (p. 178) palikti. Valiulytė visus Ulvydo terminus palikusi, nors kai kurie jų šiandien atrodo ne be priekaištų, plg.: *individualiniai dariniai* (p. 266), *formalinės reikšmės silpnėjimą* (p. 205), *formaliniai ypatumai* (p. 208), *predikatyvinė prieveiksmių vartosena*, *predikatyviškai vartojamų <...> prieveiksmių* (p. 256), *predikatyviniai junginiai* (p. 265), *bendratautinė kalba* (p. 253). Manyčiau, kad pastarasis sprendimas priimtinesnis. Vartojama terminija, jos sistema atspindi kalbotyros, taip pat ir kalbos kultūros raidą, autoriaus pažiūras, identifikavimąsi su viena ar kita kalbotyros mokykla, teorinių pažiūrų ištakas ir pan. Esant reikalui redaktorius gali pastabose senstelėjusius terminus paaiškinti, duoti jų naujuosius atitikmenis.

Perleidžiant apžvelgiamus leidinius padaryta ir viena kita nauja, ankstesniuose leidimuose nebuvusi klaidelė – labai nepageidautinas, bet sunkiai išvengiamas dalykas: Ulvydo knygoje vietoje neryškios *ņ* žodyje *druscịņ* atsirado *n*: *druscin* (p. 208), vietoje buvusio *Rygiškių* parašyta *Rygrškių* (p. 253, išnaša 1). Kazlausko knygos 292 puslapyje, sakinio gale, po žodžio *rezultatas* vietoje buvusio taško padėtas kablelis; gerai pacituotieji Daukšos postilės žodžiai *kełės*, *kéleś* ir *kéłes* (su kietuoju *ł*) rinkinyje klaidingai perrašyti su *l* (p. 130); dalyvis *turį* visai be reikalo pakeistas asmenuojamąja forma *turi* (p. 252, išnaša 19).

Būtų pageidautina, kad perspausdindami tekstus redaktoriai duotų ir juose cituojamų ar nurodomų veikalų vėlesnių leidimų (jeigu tokių yra) metrikas. Pavyzdžiui, tais atvejais, kai Kazlauskas nurodo savo atiduotus spausdinti, bet tik vėliau išėjusius darbus, būtų pravertusios redaktoriaus pastabos su jų tikslia metrika ar bent nuoroda į atitinkamą aptariamos knygos vietą.

Apžvelgiamų leidinių sudarytojai skirtingai pasielgė su straipsnių santraukomis užsienio kalbomis: Rosino jos paliktos, Valiulytės – ne. Manyčiau, kad santraukos daro leidinius prieinamesnius užsienio skaitytojams, be to, jose paprastai išryškinamos svarbiausios veikalų mintys, nauji dalykai, todėl pritarčiau pirmajam sprendimui – santraukas prasminga palikti.

Moksliniame kalbotyros palikimo leidinyje labai pageidautinos rodyklės – dalykinė ar bent žodžių. Šiuo atžvilgiu Ulvydo knyga pranašesnė – joje yra daug laiko atėmusi knygoje nagrinėjamų ar paminėtų prieveiksmių rodyklė (p. 388–429; ją operatorės Živilės Mockevičiūtės padedama sudarė Elena Valiulytė). Šioje knygoje įdėtas ir sudarytojos parengtas bendras šaltinių sutrumpinimų sąrašas (p. 361–375), ir Ulvydo bibliografija, apimanti laikotarpį nuo 1931 iki 2000 metų (p. 376–387; ją sudarė Irena Andriukaitienė). Rosino nuomone, Kazlausko bibliografija, „parodanti jo (ar su kitais) spausdintų, redaguotų ir sudarytų darbų visumą“ (II, p. 6), turėtų būti parengta vėliau. Manyčiau, kad tokia bibliografija tikrai galėjo būti išspausdinta apžvelgiamoje knygoje. Juo labiau, kad daug parengiamųjų darbų jau padaryta: Vinco Urbučio parengta

„Jono Kazlausko spausdintų darbų bibliografija“ (*Baltistica* VII (1), 1971, 11–16), išėjo atitinkami *Lietuvių kalbotyros* bibliografinių rodyklių tomai.

Šių dviejų 2000-aisiais išėjusių knygų pagrindu buvo aptarti tik kai kurie kalbotyros palikimo mokslinės leidybos dalykai. Tokių leidinių sudarymas ir redagavimas – nelengvas, daug laiko atimantis, išmanymo reikalingas, bet ir prasmingas darbas.

Naujas reiškinys lietuvių kalbotyroje – **Alekso Girdenio** rinktinė ***Kalbotyros darbai*** (I: 1962–1974, 420 p.; II: 1975–1987, 416 p., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000). Leidinyje pakartotinai spausdinami jau anksčiau skelbti dar aktyviai mokslinį ir pedagoginį darbą dirbančio profesoriaus straipsniai, recenzijos, lingvistinės pastabos, net dialogai. Beveik visi straipsniai ir recenzijos publikuoti prestižiniuose leidiniuose *Kalbotyra* ir *Baltistica*, kurie ir šiandien nesunkiai prieinami. Leidinio iniciatorė ir vyriausioji redaktorė – Danguolė Mikulėnienė. Ji ir Valstybinės lietuvių kalbos komisijos, parėmusios knygos leidimą, pirmininkė. Raštų sudarytojas – pats autorius. Kaip rašoma pratarmėje, į leidinį „dedami beveik visi kalbotyros darbai, parašyti maždaug per keturiasdešimt mokslinės veiklos metų“ (I, p. 11). Tekstai neperdirbami, vengiama smulkesnių komentarų, atitaisoma tik viena kita vieta, tik būtinais atvejais pridedamos trumpos pastabos ar nuorodos į vėlesnius darbus. Numatyta išleisti tris raštų tomus. Kadangi 2000-aisiais metais trečiasis tomas, apimantis 1988–2000 metų laikotarpį, dar negalėjo išeiti, tai ir parašyti apie šį leidinį daugiau dar bus progų.

Artūras Judžentis